

rını bastı. Merkezin etkisi kısa sürede diğer bölgelerde de hissedildi ve Arapça eğitim yapan okulların bir kısmı doğrudan yönetime dahil olurken bir kısmı da buradan geniş ölçüde istifade etmeye başladı. Bu merkez modern Arapça öğretiminin yaygınlaşmasına büyük katkı sağladı. 1973'te açılan el-Merkezü'l-İslâmiyyü'l-hayrî de daha ziyade, Arapça ve İslâmî bilgilerini kuvvetlendirip kendi okullarını kurmak isteyen yetişkinlere eğitim verdi. Arap ülkelerinden ve Râbitatü'l-âlemi'l-İslâmî'den yardım sağlayarak büyük bir eğitim ağı kuran İlürî'nin amacı din âlimi, eğitimci ve imam yetiştirmekti. Agege'deki merkeze bağlı okullardan mezun olanların birçoğu devlet kademelerinde görev aldı. Bu faaliyet İlürî'nin 1992'deki vefatından sonra da devam etmiştir; sadece İlorin'de 1997 yılında merkeze bağlı dokuz okul bulunuyordu. Son yıllarda Hevsâ etnik grubuna mensup bazı aileler de çocuklarını bu okullara göndermektedir.

Eğitim faaliyetleri dışında müslümanların diğer meseleleriyle de ilgilenen İlürî, 1960'ta Râbitatü'l-âlemi'l-İslâmî'nin Nijeryalı başkan yardımcısı Sarduna Ahmedu Bello ile birlikte çalıştı; ayrıca 1962 yılında Râbitatü'l-eimme ve'l-ulemâ'yı kurdu. 1970'li yıllarda kuzeydeki müslümanların siyasî ve dinî liderlerini, özellikle güneydeki din kardeşlerine karşı takındıkları tavır sebebiyle fazlaca tenkit eden bir tutum içine girdi. Eserlerinde Yoruba ve Hevsâ müslümanlarının geleneksel yaşayış tarzlarını da eleştiren İlürî'nin dinî bir hassasiyetle Arapça'ya fazla önem vermesi muhaliflerinin kendisine hücum etmesine yol açtı ve ikinci bir sömürgeci zihniyete sahip olmakla itham edildi.

Eserleri. 1. *ed-Dînü'n-naşîha* (Agege 1948, 1978; Beyrut 1966). Nijerya'daki İslâmî eğitim ve kurumları için gerekli görüldüğü reformların programını açıkladığı bir eserdir. 2. *el-İslâm fî Nijîryâ* ve *'Ogman b. Fûdî* (Kahire 1369; Beyrut 1971, 1398/1978). Nijerya'da İslâm ve İslâmî eğitim tarihi konusundadır. Ülkeye Kâdirî tarikatını yayan Megilî'nin Kano sultanı için yazdığı kitapla birlikte Osman b. Fûdî'nin *Tenbihü'l-işvân 'alâ ehli's-Sûdan*'ında yer alan bölgedeki sultanlara ait mektupları da ihtiva eder. 3. *Târîhu'd-da'veti ilallâhi beyne'l-ems ve'l-yevm* (Beyrut 1967; Kahire 1979, 1988). Eserde ilâhî dinlerde tarih boyunca yapılan tebliğ faaliyetlerine geniş biçimde yer verildikten sonra günümüzde hristiyanların yürüttüğü misyonerlik çalışmaları

karşısında müslümanların almaları gereken önlemler üzerinde durulur. 4. *Âşârü'l-felsefe ve't-taşavvuf ve'l-ilm fî mesîreti'd-da'veti'l-İslâmiyye* (Kahire 1402/1982). İlürî'nin verdiği konferansların metinlerinden oluşmuştur. 5. *Aşlû kabâ'ili'l-Yurûbâ* (Agege, ts.). Müellifin Samuel Johnson'un *History of Yorubas* adlı kitabını tenkit için kaleme aldığı eser *The Origin of Yorubas* adıyla İngilizce'ye de tercüme edilmiştir (Agege 1989).

İlürî'nin yayımlanmış eserlerinden bazıları da şunlardır: *A'mâlû merkezi't-tâlimi'l-'Arabîyyi'l-İslâmî, Nijîryâ fî işrine 'âmen 1952-1972* (Agege 1952); *Takrîbü'l-luğati'l-'Arabîyye li-ebnâ'i'l-İtrîkayyeti'l-Garbiyye* (Agege 1963-1972); *el-İslâm ve takâlidü'l-câhiliyye* (Agege 1964; Kahire 1397/1977); *Mûcezü târihi Nijîryâ* (Beyrut 1965); *Mişbâhu'd-dî-râseti'l-edebîyye fî'd-diyârî'n-Nijîryâ* (Agege 1967); *Dürûsü't-tevhîd ve'l-'akîde* (Agege 1969, 1973); *el-İslâm el-yevm ve ğaden fî Nijîryâ* (Kahire 1405/1985); *Dürûsü's-sekâfeti'l-İslâmiyye* (Agege, ts.); *Felsefetü't-tevhîd 'inde ehli'l-İslâm* (Agege 1973); *Uşûlü'l-mezâhibi'l-erba'a* (Agege, ts.); *el-İmâmü'l-Megilî ve âşârühü fî'l-hükûmâtî'l-İslâmiyye fî'l-kurûni'l-vüştâ fî Nijîryâ* (Kahire 1974); *Lemeğâtü'l-bellâr fî meşâhiri'l-'ulemâ'i İlürî* (Kahire 1982); *Felsefetü'n-nübüvve ve'l-enbiyâ' fî dav'i'l-Kur'an ve's-Sünne* (Kahire 1402/1983); *Nesîmü's-Şabâ fî aḥbârî'l-İslâm ve'l-'ulemâ' bi-bilâdi Yurûbâ* (Agege 1986; Kahire 1987); *Huḳûku'l-insân beyne edyânî's-semâ'i ve kavânîni'z-zamân* (Agege 1989); *Devrû't-taşavvuf ve's-şûfiyye ve's-Selefiyyetü'l-Mâlikîyyetü'l-Mısrîyye ve'l-Mağribîyye fî ğarbi İfrîkiyye* (Agege 1410/1990). İlürî bunların dışında başka çalışmalar da yapmış ve İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî'nin *el-Varakâtı*' (Agege, ts.) gibi bazı eserleri de neşretmiştir (eserlerinin tamamı için bk. Hunwick v.dğr., s. 518-526).

BİBLİYOGRAFYA :

John O. Hunwick v.dğr., *Arabic Literature of Africa: The Writings of Central Sudanic Africa*, Leiden 1995, II, 516-526; a.mlf., "Neo-Hanbalism in Southern Nigeria: The Reformist Ideas of al-Hâjj Adâm al-İlürî of Agege", *Islam et sociétés au sud du Sahara*, sy. 1, Paris 1987, s. 18-26; S. Reichmuth, "Islamic Learning and its Interaction with Western Education in Ilorin, Nigeria", *Muslim Identity and Social Change in Sub-Saharan Africa* (ed. Louis Brenner), London 1993, s. 179-197; a.mlf., "A Regional Centre of Islamic Learning in Nigeria: Ilorin and Its Influence on Yoruba Islam", *Madrasa: La transmission du savoir dans le monde*

musulman (ed. N. Grandin – M. Gaborieau), Paris 1997, s. 229-245; a.mlf., "New Trends in Islamic Education in Nigeria: A Preliminary Account", *WI, XXIX* (1989), s. 41-60; a.mlf., "Islamische Bildung und Emanzipation der Muslime, Saih Âdam Al-İlürî, Nigeria, und seine Schriften", *a.e.*, XXX (1990), s. 201-210; Abdur Rahman I. Dori, "Islamic Education in Nigeria: 11th Century - 20th Century", *Muslim Education Quarterly*, II/2, Cambridge 1985, s. 68-81.

AHMET KAVAS

İLYÂ

(bk. İLYÂS).

İLYÂS

(إلياس)

Kur'an-ı Kerim'de adı geçen peygamberlerden biri.

Kur'an'da iki defa İlyâs (el-En'am 6/85; es-Sâffât 37/123), bir defa da İlyâsîn (es-Sâffât 37/130) şeklinde ismen zikredilmekte, mümin kullardan olduğu, kavminin taptığı Ba'l inancıyla mücadele ettiği ve daha sonra gelenler arasında hayırla anıldığı belirtilmektedir. Arap dilcilerine göre İlyâs yabancı bir kelime olup (Mevhûb b. Ahmed el-Cevâlîkî, s. 13; Jeffery, s. 68) aslı İbrânîce Eliyah veya Eliyahu'dur. "Yahve tanrıdır" anlamına gelen bu ismin, onun asıl adı değil peygamberlik görevini simgeleyen bir lakap olabileceği de belirtilmektedir (*EJd.*, VI, 633). Arapça'da İlyâs şeklini alan Eliyahu, Yunanca'ya ve Latince'ye Elias olarak geçmiştir. Kelimenin Arapça'ya Hristiyanlık kanalıyla girdiği ileri sürülmektedir (Jeffery, s. 68). Josef Horowitz, İlyâs'ın Yunanca'da Elias ve Eleias, Etiyopya dilinde Eliyas, Süryânîce'de Eliya olduğunu, İslâm'a Habeş Hristiyanlığı yoluyla geçtiğini belirtmektedir (*Koranische Untersuchungen*, s. 99).

Sînâ ve Sînîn gibi İlyâs ve İlyâsîn'in de aynı kelime olduğu ifade edilmektedir. Bir görüşe göre İlyâsîn ismi "âl" ve "yâsîn"-den oluşan bir tamlamadır. Ancak İlyâsîn isminin geçtiği Sâffât sûresinde zikredilen diğer peygamberlerin adlarının yanına "âl" takısının eklenmediği, dolayısıyla buradaki kelimenin "âl Yâsîn" olamayacağı ileri sürülmektedir (Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, XXIII, 61-62). Diğer taraftan aslı İlyâs olan İlyâsîn'deki yâ ve "nûn"un, âyetlerin sonunun nazma uygun olması için getirilmiş olduğu belirtilmektedir (Musa-tafavî, I, 113-117).

Kur'ân-ı Kerîm'de İlyâs hakkında başka bilgi bulunmazken tarih, tefsir ve kısas-ı enbiyâ kitaplarında çeşitli rivayetler yer almaktadır. Bu rivayetlerde onun şeceresi İlyâs b. Yâsîn b. Finhâs b. İzâr b. Hârûn b. İmrân veya İlyâs b. Âzîr b. İzâr b. Hârûn b. İmrân şeklinde verilmektedir (Taberî, *Câmî'u'l-beyân*, XXIII, 58; *Târîh*, I, 461; İbn Kesîr, I, 337). Her iki şecerede de İlyâs, Hârûn'a varan bir soya mensup gösterilmiştir. Ahd-i Atîk'te Hârûn'un Nadab, Abiu, Eleazar ve İthamar adında dört oğlunun bulunduğu nakledilir. Buna göre İslâmî kaynaklarda Hârûn'un oğlu olarak zikredilen "el-İzâr", Ahd-i Atîk'teki Eleazar olmalıdır. Ahd-i Atîk'te Hârûn'dan sonra başkâhınlık görevini Eleazar'ın, onun ölümü üzerine de oğlu Pinehas'ın devraldığı belirtilir. İslâmî kaynaklara göre İlyâs, Pinehas'ın (Finhâs) torunudur. Kur'ân-ı Kerîm'de zikredilen İlyâs, Kitâb-ı Mukaddes'teki İlyâ (Eliyahu-Eli) olmalıdır. Zira Kur'an'daki İlyâs da tıpkı peygamber İlyâ gibi Ba'l putperestliğiyle mücadele etmiştir (bk. BA'L).

İlyâ, Ahd-i Atîk'te geçen büyük peygamberlerden biridir. II. Tarihler (21/12) bölümündeki kısa temas bir yana bırakılırsa Ahd-i Atîk'te ondan sadece Krallar bölümünde bahsedilmektedir. Peygamber İlyâ (Eli) kıssasının yer aldığı I. Krallar ile (XVII) II. Krallar'daki (II/12) kısımlarda verilen mâlûmat birbirleriyle bağdaşmamaktadır; burada farklı kaynaklardan gelen bilgiler ve değişik edebî türde bir anlatım söz konusudur. Bu bilgilere göre İlyâ, milâttan önce IX. yüzyılda İsrâil kraları Ahab (874-853) ve oğlu Ahazyâ (853-852) döneminde İsrâil Krallığı'nda görev yapmıştır. Ahd-i Atîk, İlyâ'nın menşeiyle ilgili olarak fazla bilgi vermez. Bazı araştırmacılar, onun göçebe bir hayat süren Kenioğulları'na veya Rekabilere mensup olduğunu, bu iki sülâlenin Ba'l kültüyle mücadele etmekle tanındığını bildirmiştir. Fakat kaynaklar, İlyâ'nın yürüttüğü Ba'l karşıtı hareketin başka toplulukların da katıldığı geniş kitlelerce desteklendiğini göstermektedir (EJd., VI, 632). Doğayısıyla İlyâ'nın ailesiyle ilgili bu gerekçe yeterince güçlü değildir. İsrâil Kralı Ahab'ın Sâmiriye'de bir Ba'l evi (tapınak) yaparak Ba'l mezbahı kurması ve Sayda (Tyr) Ba'li'ne tapmaya başlaması üzerine Peygamber İlyâ, birden bire ortaya çıkarak tabiatın gerçek efendisinin Yahve olduğunu belirtir ve Ba'l'in hiçliğini vurgulamak için kuraklık doğuran güçlü ve etkili bir mucize gösterir (Yakub'un Mektubu, 5/17-18).

Ahab ülkenin başına gelen felâketten İlyâ'yı sorumlu tutarsa da İlyâ, gerçek sorumlunun Ba'ller'in ardınca giden Ahab olduğunu belirtir. Bunu kanıtlamak amacıyla gösterdiği büyük bir mucize bütün halkı Yahova'nın Allah olduğuna ikna eder. Ardından İlyâ, Ba'l kültürünü ortadan kaldırmak için Ba'l'in bütün yalancı peygamberlerini Kişon vadisine indirerek boğazlar. Kurbanın takdim edildiği yere Muhraka, Ba'l adamlarının öldürüldüğü yere de Tellü'l-kıssis (Tellü'l-katlı) denilmektedir (DB, II/1, s. 785-786). İlyâ bu katliam sebebiyle suçlanmaz, aksine putperestlerle yalancı peygamberlerin öldürülmesini emreden Mûsâ şeriatını uyguladığı ifade edilir (Tesniye, 13/15; 17/2-7). Daha sonra dua ederek kuvvetli bir yağmurun yağmasını sağlar (Yakub'un Mektubu, 5/18). Ancak bu defa da Ahab'ın eşi Kraliçe İzebel İlyâ'yı öldürmeye ahdedir. İlyâ, Yahuda'nın Beer-şeba şehrine kaçar, bir süre sonra Allah'ın dağı Horeb'deki mağaraya gelir. Burada Rab, Hz. Mûsâ'ya olduğu gibi (Çıkış, 33/21-23) ona da kendini gösterir (I. Krallar, 19/9-14). Rab ona Şam'a dönmesini ve İsrâil'in putperestliğini cezalandırmak üzere Hazael'i Suriye'ye, Yehu'yu İsrâil'e kral yapmasını, Elişa'yı da kendi yerine peygamber olarak meshetmesini emreder. İlyâ bu görevlerden sadece üçüncüsünü tamamlar, diğer ikisini de kendinden sonra peygamber olan Elişa tamamlayacaktır (II. Krallar, 8/19; 9/1-6). İlyâ bunun üzerine Şafat'ın oğlu Elişa'yı bulur ve Elişa İlyâ'nın ardınca gider (I. Krallar, 17/1-19/21).

Rabbin emri üzerine İlyâ, haksız yere birinin malına el koyan İsrâil Kralı Ahab'a yaptığı haksızlığın cezasını çekeceğini bildirir (I. Krallar, 21/17-26). Gerçekten Ahab, Ramot-gilead'da savaş esnasında ölür (I. Krallar, 22/29-38). Ahab'ın oğlu ve yeni kral Ahazyâ da İlyâ'ya karşı düşmanca davranır; fakat o da İlyâ'nın önceden bildirdiği şekilde ölereceğini bulur (II. Krallar, 1/1-17). Nihayet tıpkı Hanok (İdris) gibi (Tekvîn, 5/24) İlyâ da ölümü tatmadan göklere yükseltilir. Ateşten araba ve ateşten atlar İlyâ'yı alır ve o bir kasırga içinde göklere çıkarılır (II. Krallar, 2/1-12).

İlyâ'nın ölümü tatmadan hem beden hem ruhen semaya çıktığı kabul edilmekte, ancak semada nereye götürüldüğü bilinmemektedir. Bir mektubundan hareketle (II. Tarihler, 21/1-15) bazı araştırmacılar, onun Yahuda Kralı Yehoram'ın saltanatı sırasında hâlâ hayatta bulunduğunu ileri sürmektedir. Fakat genellikle İlyâ'nın göğe yükselişinin, Yehoram'ın

(851-842) İsrâil tahtına oturmasından önce ve Yehoşafat'ın Yahuda krallığı döneminde (867-846) olduğu kabul edilmektedir. Ahd-i Atîk'in son iki cümlesi Peygamber İlyâ'nın tekrar dünyaya geleceğini bildirmektedir. Bu sebeple yahudi milletin hâfızasında onun hâtırası hep canlı kalmıştır (DB, II/2, s. 1675). Ahd-i Atîk ile Ahd-i Cedîd arasındaki dönemin ürünü olan Siracide kitabında (48/10) Ben Sira, İlyâ'nın çeşitli mucize ve özelliklerini sayarken gelecekte Ya'kûb'un kabilelerinin İlyâ tarafından tekrar tesis edileceğini belirtmektedir.

Ahd-i Atîk'teki ifadeyi dikkate alan Hz. İsa zamanındaki yazıcılar da İlyâ'yı bekliyor ve onun gelişini Mesîhî zamanların yaklaşmasının işareti olarak görüyorlardı (Matta, 17/10, 12; Markos, 9/11). Yahudilerin isteğine uyarak Kâhinler ve Levililer, Hz. Yahyâ'dan kendisinin beklenen İlyâ olup olmadığını sormuşlardır. Yahudilerden bir kısmı Yahyâ'yı ve İsa'yı beklenen İlyâ olarak kabul etmişlerdi (Yuhanna, 1/21; Matta, 16/14; Luka, 9/8). Hz. İsa ise bir taraftan yazıcılara İlyâ'nın geldiğini belirterek Yahyâ'nın beklenen İlyâ olduğunu söylemekte (Markos, 9/12-13; Matta, 11/7-14; 17/12), diğer taraftan İlyâ'nın daha sonra geleceğini ve her şeyi yeniden tesis edeceğini haber vermekte, Hz. Yahyâ da kendisinin İlyâ olmadığını söylemekte, başka bir münasebetle İsa'dan gelecek olanın kendisi olup olmadığını sormaktadır. Luka İncili'ndeki bir ifadeye göre (1/17) Hz. Yahyâ gerçek İlyâ değilse bile onun ruhunu taşıyordu. Bir yoruma göre Hz. İsa, Yahyâ'nın İlyâ olduğunu söylemekle sadece İlyâ'ya benzer bir peygamberin geldiğini belirtiyordu (NDB, s. 223; DB, II/2, s. 1676). Grek ve Latin kiliseleri 20 Temmuz'u İlyâ'yı anma günü olarak kabul etmişlerdir. Yahudi bilginleri, İlyâ'nın bir gün geleceğini ve kendilerinin sonraya bıraktıkları cevapları verip açıklamaları yapacağına inanmaktadırlar (DB, II/2, s. 1675-1676).

İlyâs peygamber hakkında Kur'an ve hadis dışındaki İslâmî literatürde çoğunlukla yahudi dinî literatüründen kaynaklanan pek çok rivayet yer almaktadır. Kâ'b el-Ahbâr'ın verdiği bilgilerde Hârûn'un üçüncü batında torunu olan İlyâs'ın iri başlı, çekik karınlı, ince bacaklı bir kişi olduğu, göğsünde veya başında kırmızı bir beni bulunduğu, yedi yaşında Tevrat'ı ezberlediği ifade edilir. Hezekiel peygamberden sonra İsrâiloğulları içinde birçok bid'at ortaya çıkmış, İsrâiloğulları Allah'a verdikleri sözü unutup başka ilâhlara tap-

maya başlamışlar, bunun üzerine Allah onlara İlyâs'ı peygamber olarak yollamıştır. Bir rivayete göre küçüklüğünde vuku bulan bir hadise üzerine dağlara kaçıp ömrünün kırk yılını oralarda geçirmiş, kırk yaşında kendisine peygamberlik verilmiş, yetmiş karyeye gönderilmiştir.

İslâmî kaynaklarda da İlyâs'ın Kral Ahab ve Kraliçe İzebel'in saltanatları döneminde yaşadığı bildirilir. Kral Ahab putlara tapıyor ve kavmini de buna zorluyordu. İlyâs onları Ba'l'e tapmayı bırakıp Allah'a kulluğa davet etti. Kral Ahab, İlyâs'ın davetine uyarak putperestliği terketti. Bir ara karısı İzebel komşusunu öldürterek bahçesini ele geçirince Allah onları ikaz etmek ve bahçeyi iade etmelerini, aksi takdirde cezalandırılacaklarını bildirmek için İlyâs'ı gönderdi. Ahab buna kızarak putperestliğe döndü ve İlyâs'ı öldürmeye kalkıştı. Bunun üzerine İlyâs yedi yıl dağlarda ve mağaralarda gizlendi. Bir ara ortaya çıktıysa da kralın düşmanlığı devam ettiği için tekrar dağa döndü. Anlatıldığına göre uzun zaman sonra dağdan inen İlyâs, Yûnus b. Mattâ'nın (başka bir rivayette Elyesa' b. Ahtub) annesinin evine misafir olur ve burada altı ay kaldıktan sonra dağa döner. Kavminin putperestlikte ısrar etmesinden dolayı çok üzülen İlyâs, yedi yıl sonra İsrâiloğulları'nın yaptıklarından bıktığını ifade ederek Allah'tan ruhunu almasını dilerse de bu dileği kabul edilmez. Ancak İlyâs'a üç yıllığına yağmura hükmetme yetkisi verilir. Onun yağmuru durdurmasıyla büyük bir kıtlık ve kuraklık baş gösterir. Üç yılın ardından meleklerin araya girmesiyle kuraklık sona erer, İlyâs'ın duasıyla yağmur yağar, tekrar bolluk ve bereket olur. İsrâiloğulları'nın yine de isyandan vazgeçmemesi üzerine İlyâs kendisini bu dünyadan kurtarması, katına çağırması için Allah'a niyazda bulunur. Sadık müridi Elyesa' ile birlikte iken ateşten bir at gelir, Elyesa'nın hayret nidaları arasında İlyâs ata binip göğe yükselir (Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, XXIII, 58-62; a.mlf., *Târîh*, I, 461-464; Sa'lebî, s. 252-259; İbn Kesîr, I, 337-339; Köksal, II, 135-140). İslâmî eserlerde yer alan İlyâs ile ilgili bilgilerin kaynağı genelde Ahd-i Atîk (I. Krallar, 17-II. Krallar, 2) ve diğer yahudi rivayetleridir. İlyâs'ın dileğiyle meydana gelen kuraklık, Ba'l rahiplerinin, komşuları olan bahçe sahibinin, İlyâs'ı yakalamaya giden askerlerin kıssaları gibi unsurlar bazı farklılıklarla yahudi kaynaklarında da bulunmaktadır.

İlyâs peygamberin halen hayatta olduğuna dair Kur'an-ı Kerîm ve hadislerde

bilgi yoksa da bu konuda yine İsrâiliyat türünde çeşitli rivayetler vardır. Kâ'b el-Ahbâr'dan nakledilen bir rivayete göre dört peygamber halen sağdır. Bunlardan İlyâs ve Hızır yerde, İdris ve İsâ göktedir. İlyâs karalarda, Hızır ise denizlerde Muhammed ümmetinden darda kalanların imdadına yetişmekle mükelleftir. Ancak İbnü'l-Cevzî, Hızır ve İlyâs'ın hayatta olduğunu ileri süren bütün rivayetlerin uydurma olduğunu belirterek bunların öldüğüne dair çeşitli deliller ileri sürer. Meselâ Kur'an'da, "Ey Muhammed! Biz senden önce dünyada hiçbir insana ebedîlik vermedik" buyrulurken (el-Enbiyâ 21/34) Hz. Peygamber de o anda hayatta olanlardan 100 yıl sonra kimsenin kalmayacağını ifade eden hadisiyle (Buhârî, "İlim", 41; Ebû Dâvûd, "Melâhim", 18; Tirmizî, "Fiten", 64) hiçbir insanın ölümsüz olmadığına işaret etmiştir. Ayrıca İslâm âlimlerinin çoğu İlyâs'ın öldüğüne kanidir.

Bazı tefsirlerde İlyâs'ın aslında İdris peygamber olduğu yönünde rivayetler yer almaktadır. Abdullah b. Mes'ûd kıratinde İlyâs'ın kelimesinin İdrâs'ın şeklinde olduğu, onun mushaftaki İlyâs kelimesini de İdris diye okuduğu kaydedilmektedir; İbn Mes'ûd ile birlikte İbn Abbas'tan da bu yönde bir rivayet aktarılmaktadır (Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, XXIII, 61-62). Ancak İdris ve İlyâs farklı zamanlarda yaşamış iki ayrı peygamberdir (Buhârî, "Enbiyâ", 4). İdris, Hz. Nûh'tan önce yaşamıştır. İlyâs ise daha muahhar olup Hz. Hârûn'un torunlarındanır.

Kur'an-ı Kerîm'de ve sahih hadislerde Hızır ile İlyâs'ın aynı şahsiyet olabileceğine dair bir işaret bulunmamasına rağmen bazı rivayetlerde bu ikisi arasında bir münasebet bulunduğu öne sürülmekte, kardeş veya aynı kişi oldukları belirtilmektedir (Aydemir, V/2 [1981], s. 35). Halk inançlarında da bazan bu ikisi birbirinden ayırt edilmemektedir. Fakat temel İslâmî kaynaklarda Hızır ve İlyâs iki ayrı şahsiyet olarak mütalaa edilir. Kur'an'da İlyâs adı geçmekle beraber Hızır ismine rastlanmaz. Bununla birlikte müslüman müellifler, Ehl-i kitap rivayetlerinde ve diğer folklor malzemesinde ikisi arasında büyük bir benzerlik olduğunu görmüşler, bunu da ikisinin zaman zaman buluştuğu ve bazı ortak işler yaptığı şeklindeki rivayetleri dikkate alarak açıklamaya çalışmışlardır. Hızır kelimesinin lakap, İlyâs'ın da isim olabileceğini düşünen müellifler Hızır'ın asıl isminin Belyâ olduğunu kabul etmişlerdir. Belyâ, İlyâs'ın farklı bir telaffuzun-

dan ibaret olup bütün şarkiyatçılar, İslâmî kaynaklarda ve halk inançlarında Hızır diye bilinen şahsiyetin temelde Kitâb-ı Mukaddes'teki İlyâ figüründen başkası olmadığını sonucuna varmıştır (Ocak, s. 79-80).

BİBLİYOGRAFYA :

Mustafavî, *et-Tahkîk*, I, 113-117; Buhârî, "Enbiyâ", 4; "İlim", 41; Ebû Dâvûd, "Melâhim", 18; Tirmizî, "Fiten", 64; Taberî, *Câmi'u'l-beyân* (Bulak), XXIII, 58-62; a.mlf., *Târîh* (Ebû'l-Fazl), I, 461-464; Sa'lebî, *'Arâ'isü'l-mecâlis*, Beyrut 1985, s. 252-259; Mevhûb b. Ahmed el-Cevâlikî, *el-Mu'arreb*, Tahran 1966, s. 13; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, I, 337-339; *Tecrid Tercemesi*, IX, 88-89; J. Horowitz, *Koranische Untersuchungen*, Berlin-Leipzig 1926, s. 99; A. Jeffery, *The Foreign Vocabulary of the Qur'an*, Cairo 1938, s. 67-68; G. Fohrer, *History of Israelite Religion* (trc. David E. Green), London 1975, s. 222; *NDB*, s. 222-223; A. Yaşar Ocak, *İslam-Türk İnançlarında Hızır Yahut Hızır-İlyas Kültü*, Ankara 1985, s. 72-81, 99-100; ayrıca bk. tür.yer.; M. Asım Köksal, *Peygamberler Tarihi*, Ankara 1990, II, 135-140; L. Ginzberg, *The Legends of the Jews*, Baltimore 1998, IV, 193-235; Abdullah Aydemir, "İlyas(as) Hakkında Bir Araştırma", *İslâm Medeniyeti*, V/2, İstanbul 1981, s. 27-38; John Bowman, "Elijah and the Poulaine Jesus Christ", *Abr-nahrain*, XXVI, Leiden 1988, s. 1-18; A. Legendre, "Cison (Torrent de)", *DB*, II/1, s. 785-786; E. Mangenot, "Elie", a.e., II/2, s. 1670-1676; H. Cazelles, "Elie", *Catholicisme: Hier, aujourd'hui, demain*, Paris 1956, IV, 8-9; G. Jacquemet, "Elie (Le retour d')", a.e., IV, 10-11; Y. Gutmann v.dğr., "Elijah", *EJd.*, VI, 632-642; A. J. Wensinck - G. Vajda, "İlyâs", *El²* (Fr.), III/2, s. 1184-1185; İlyas Çelebi, "Hızır", *DİA*, XVII, 406-409.

ÖMER FARUK HARMAN

İLYAS BEY

(ö. 824/1421)

Menteşeoğulları'nın son beyi.

Babası, Menteşe Beyi İbrâhim'in oğlu olup onun ölümünden sonra Muğla ve Çine taraflarının idaresini üstlenen Mehmed Bey'dir. Hayatının ilk dönemleri hakkında herhangi bir bilgi yoktur. Tarih sahnesine çıkışı, Timur'un Batı Anadolu beyliklerini yeniden teşkil etmesi sırasındadır. Bundan önce, Menteşeoğlu Gazi Ahmed'in Venediklilerle yaptığı 22 Nisan 1375 tarihli antlaşmada adı geçen Tave (Tavas) Beyi İlyas'ın onunla ilgisi düşünülebilirse de bu husus oldukça müphem görünmektedir. Resmî Venedik kayıtlarında adı Alies, Alias, Alis Elias, Helias şekillerinde yazılmış olup Balat'ta yaptırdığı caminin kitabesinde Şücaeddin lakabıyla anılmıştır.

Yıldırım Bayezid Menteşe ilini ele geçirdiği sırada ulu bey olarak Gazi Ahmed,